BBC

ORMOS MÁRIA A MAGYAR SZUVERENITÁSRÓL

HiSTORY

2020. FEBRUÁR
X. évf.
2. szám
895 Ft

Budapest ostroma

Vámpírok svájci bálja

A **haláltáborok** felszabadítása

Nagy szellemek találkozása

Hogyan inspirálták egymást művészek és tudósok?

Egy öntörvényű zseni, aki átírt minden szabályt

Steve Jobs megváltoztatta a világunkat

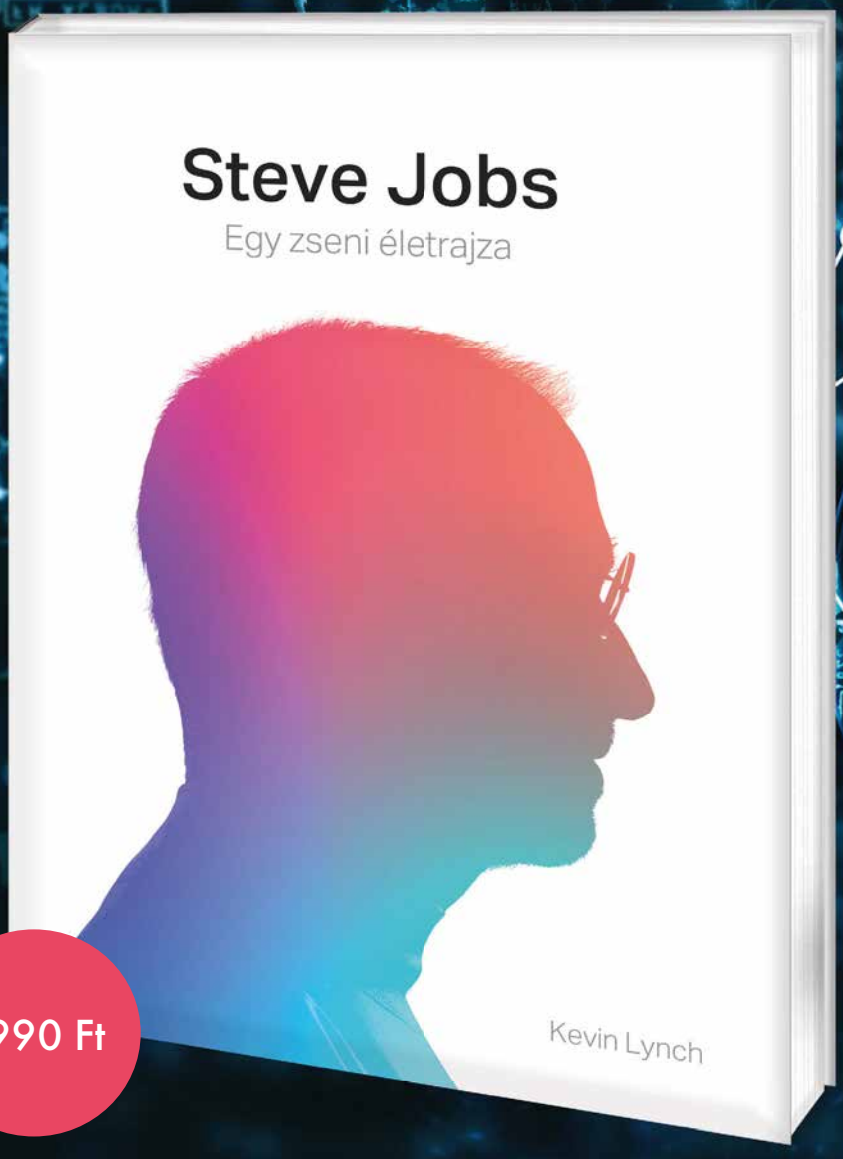

5990 Ft

272 oldal

webáruházunkban

5092 Ft

A lebilincselően érdekes kötet a huszonegyedik század egyik legnagyobb hatású személyiségének életét és korszakalkotó újításokban bővelkedő munkásságát mutatja be. Az információkban gazdag életrajz szemléletes grafikákkal kísérve kalauzol végig a zseniális és céltudatos Steve Jobs életútján és karrierjén.

Hogyan alapozta meg leleményes üzletemberként elképesztő sikereit? Hogyan rivalizált éveken át Bill Gatesszel? Hogyan hajtotta őt mindvégig az újítás vágya? A műszaki fejlesztések megszállottja izgalmas és tragikusan rövid élete során gyökeresen átalakította a telekommunikációt – és sok szempontból a mindennapi életünket is.

Megrendelési lehetőségek

Kossuth Kiadó Vevőszolgálata: www.kossuth.hu • vevoszolgalat@kossuth.hu • 06-1/225-8400, 225-8401

A címlapon

2020. FEBRUÁR

A főváros ostroma

Budapest második világháborús ostroma a mai napig meghatározó trauma a magyar nemzet kollektív emlékezetében. A milliós Duna-parti metropolisz és közvetlen előtere összesen 108 napig volt pusztító harcok színtere 1944–1945 fordulóján. **Számvéber Norbert** vonja meg a harcok mérlegét és mutatja be a kutatás legújabb eredményeit

24. OLDAL

Az Erőd bevétele

Kamen Nevenkin éveken keresztül kutatta a Budapest ostromáról fellelhető forrásokat, munkája számos új megállapítással szolgál

34. OLDAL

Irodalmi vámpírok

Richard Sugg kétszáz éves időutazást tesz, hogy megkeresse a vámpírhistóriák bölcsőjét a Genfi-tó partján, ahol koruk leghíresebb költői mérték össze a tudásukat

67. OLDAL

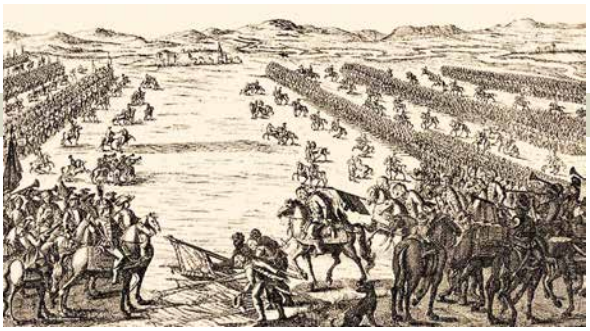

A magyar szuverenitásról

Ormos Mária, a 20. századi történelem nemzetközi hírű tudósa, lapunk gyakori szerzője tavaly decemberben távozott közülünk. Könyvtárnyi publikációi közül egy olyan írásával tisztelgünk az emléke előtt, amelynek tárgya a magyar történelem egyik legfontosabb, máig ható problémája: a szuverenitás kivívása és megőrzése

48. OLDAL

Nagy szellemek találkozása

A korántsem elszigetelten alkotó művészek és tudósok 250 éven át egymás munkájából merítettek ihletet. Erről beszél **Tilly Blyth** fizikus **Ellie Cawthorne**-nak

56. OLDAL

Amikor megérkeztek a felszabadítók

A Harmadik Birodalom belsejébe behatoló szövetséges csapatok előtt feltárult a teljes és elborzasztó igazság: agyonéheztetett foglyokkal teli lágerek, elmenekült SS-őrség, sekély gödrökbe úgy-ahogy eltemetett hullák ezrei. Hetvenöt évvel Auschwitz felszabadulása után **Richard J. Evans** elmondja, hogyan próbálták összerakni a lágerekben történteket

76. OLDAL

Tartalom

2020. FEBRUÁR

TOVÁBBI CIKKEK

14 Civilizációk kapcsolata a bronzkorban
Az ókori Théra szigetén talált freskók egy részlete a minószi civilizáció közel-keleti és Indus-völgyi kapcsolatait bizonyítja

43 Fenyő Miksa az ostromról és a felszabadulásról
Koronatanúnk a *Nyugat* egyik alapítója és a század első felének ismert közéleti személyisége. Naplójának utolsó oldalait adjuk közre

61 Hogyan rakták újra össze a monarciát?
Kate Loveman elmondja, miként próbálta II. Károly újraegyesíteni a polgárháború kezdetén szétzilálódott királyságait

71 *Beowulf*, az óangol hőseposz
Nagyszabású történet háborúról, bosszúról és szörnyekkel folytatott küzdelmekről, amely – írja **Eleanor Parker** – *A Gyűrűk Urá*t is ihlette

82 A kollektív emlékezet művelője
A történész a lezárt korszakok kutatója. De meddig tart a közelmúlt, és hol kezdődik a jelenkor? **Pritz Pál** elemez

86 A bárók keresztes háborúja
Simon de Montfort szent háborúba induló hadvezérnek hitte magát. **Sophie Thérèse Ambler** szerint ez volt az első angol forradalom

BBC HISTORY

KOSSUTH VEVŐSZOLGÁLAT (36-1) 225-8400, 225-8401
vevoszolgalat@kossuth.hu

SZERKESZTŐSÉG (36-1) 888-9153
bbchistory@kossuth.hu
BBC History, 1327 Budapest, Pf. 55

Kiadja a Kossuth Kiadó Zrt.
Felelős kiadó: Kocsis András Sándor elnök-vezérigazgató
Főszerkesztő: Papp Gábor
Szerkesztők: Győrffy Iván, Litván Dániel
Művészeti vezető: Kiss Áron
Tördelőszerkesztő: Bahurek Gabriella
Korrektor: Török Mária
www.historymagazin.hu

ELŐFIZETÉS
belföldre és régebbi számok
Fejtő Ferenc Könyvesbolt (36-1) 888-9120
Örkény István Könyvesbolt (36-1) 782-1712
Toldy Ferenc Könyvesbolt (36-1) 225-8400
A digitális lapszámok megvásárolhatók és előfizethetők: www.digitalstand.hu, www.dimag.hu, iPad, iPhone: Újságosstand

külföldre
Color Interpress Kft.
(36-1) 243-9232
e-mail: info@colorinterpress.hu

HIRDETÉS
LIFETIMEMEDIA
LifeTime Media Sales House
1021 Budapest, Hűvösvölgyi út 75/A.
Tel.: (36-1) 316-4556
email: ertekesites@lam.hu

IPIC IPRESS CENTER
Készült az Ipress Center Central Europe Zrt.-ben. 2600 Vác, Nádas utca 8.
Felelős vezető: Borbás Gábor
(36-27) 518-990

IMMEDIATE MEDIA

ISSN 2062-5200

A brit kiadás főszerkesztője: Rob Attar;
művészeti vezető: Susanne Frank; képszerkesztő: Sam Nott;
kiadói igazgató: Andrew Davies; ügyvezető igazgató: Andy Marshall

Immediate Media Co Ltd
Chairman – Eckart Bollman
Deputy Chairman – Peter Phippen
CEO – Tom Bureau
Director of International Licensing and Syndication – Tim Hudson
International Partners Manager – Anna Brown

BBC Studios, UK publishing
Director of Editorial Governance: Nicholas Brett
Director of Consumer Products and Publishing: Andrew Moultrie
Head of Publishing: Mandy Thwaites
UK Publishing Co-ordinator: Eva Abramik
UK.Publishing@bbc.com
www.bbcstudios.com

Licenctulajdonos:
BBC Worldwide Limited, 101 Wood Lane, London W12 7FA
A History- és a BBC-logó a British Broadcasting Corporation bejegyzett védjegye.

© Immediate Media Company (Bristol/London) Limited.
Minden jog fenntartva. A magazin tartalma szerzői jogvédelem alá esik.

ROVATOK

5 **Levelek**
8 **Pillanatkép**
10 **Naptárlapok**
17 **Gazdaság** – A kapitalizmus kísértete
Hírszerzés – Még a falnak is füle van
18 **Tallózó** – Út a rendszerváltásig
19 **Római Birodalom** – Ókori szövegek a világhálón
Még rövidebben – Történelmi kishírek a nagyvilágból
20 **Múzeum** – Írók és bútoraik
21 **Vélemény** – Emlékmű az áldozatokról
22 **Visszanéző**
75 **111 különleges hely** – Amszterdam
90 **Ki gondolná?**
96 **Ajánló**

Levelek

2020. FEBRUÁR

A FŐSZERK. LEVELE

... a tragédia végjátékáról

Aligha vitatható: minden a lehetséges legrosszabb forgatókönyv szerint alakult. Hagyjuk most a történészek körében nagyjából konszenzusos alapkérdést, hogy a rendkívül szűk mozgástérben a Horthy-rendszer vajon elkerülhette volna-e a német szövetséget, most ne bolygassuk a kormányzó felelősségét sem a fegyverszüneti tárgyalások megkésésében, a kiugrási kísérlet dilettantizmusában és főképp a Szálasi-horda hatalmának legitimálásában – essék szó csak címlaptémánkról, Budapest ostromáról.

1944 végére Magyarország statisztaszerepbe kényszerült, s abban a drámában, amely már a második világháború végjátéka volt, a hadviselő felek számára a magyar főváros csakis saját érdekeik érvényesítésének színtere lett – a benne (még) élők sorsa, épületei, hídjai, gyárai, műkincsei stb. mindkét oldalnak közömbösek voltak. A képlet voltaképpen egyszerű volt: a szovjet hadvezetés minél nagyobb haderő elvonására akarta késztetni Hitlert a főcsapás, a Varsó–Berlin vonal irányából, a németek pedig az ostrom elhúzásával időt akartak nyerni egy erőkoncentrációhoz, amellyel keletről meg tudják védeni a Birodalmat.

A tragédia kiteljesítésében oroszlánrészt vállalt az akkori magyar államhatalom is. Volt gondja arra, hogy az Auschwitztól megmenekültek közül minél kevesebbeknek adassék meg a túlélés esélye. „Az ország megvadult s egy rémes végzeten / vigyorgott vértől és mocsoktól részegen" – írta Radnóti majd' háromnegyed évvel korábban, 1944. május 5-én. A *Töredék* megírása körüli napokat morbid malíciával akár még „békeidőknek" is nevezhetjük 1945 január–februárjához képest, amikor a „kéjjel ölő", zabráló, megalázott védteleneket a Dunába lövő nyilas söpredék kormányfelhatalmazással tobzódott a nemzetvesztés és a brutalitás bűnében.

Budapest ostroma a magyar hadtörténet fontos fejezete, emlékezete viszont háromnegyed évszázad után is lövészárkok mentén oszlik meg. Nem kevesen vannak, akik az ostromlókban csakis a *majdani* megszállókat és nem az *akkori* fel- vagy megszabadítókat látják, a Wehrmacht és SS-hadosztályokban, valamint a nekik alárendelt honvédalakulatokban pedig a nyugati civilizáció védelmezőit tisztelik ma is. Nem olyan régen a közszolgálati televízió műsorvezetője történész beszélgetőpartnere egyetértését élvezve erre hivatkozva nevezte hősöknek az ostromgyűrűn belül rekedteket. Nem tartották fontosnak megemlíteni azt az apróságot, hogy Budapest ostromának idején a szövetséges hatalmak angolszász hadosztályai már a Rajna vonaláig szorították vissza a náci Németországra szűkített „Nyugat"-ot, hogy a Budán folyó harcok napjaiban a szövetségesek Jaltában már a megszállási övezetek határait húzták meg és a világ újraszervezésének elveiről egyezkedtek.

Hogy az amerikai–brit–szovjet hármas antifasiszta koalíciójából mi a Vörös Hadsereget kaptuk? Ez a hadihelyzet, a geopolitika és a földrajzi fekvés együttes következménye volt.

Papp Gábor

Áldozatok!

A folyóirat „hűséges" előfizetőjeként elismeréssel adózom a havonta megjelenő anyagok tartalmi igényességének, pontosságának. A lap 2019. decemberi számában jelent meg Szabó Péter történész jó színvonalú könyvéből egy összefogott szöveg a 2. magyar hadsereg tragikus történetéből. („Végzetes csapás – A 2. magyar hadsereg összeomlása", 56–61. old.) Véleményem szerint ennek egyik fontos (nem közvetlenül ténybeli!) megfogalmazása súlyosan elhibázott.

Kegyetlen hidegben, az elemekkel is küzdve vonult vissza a 2. hadsereg maradéka

WIKIMEDIA

Régi, visszatérő kérdés: mi a funkciója a történelem tanulmányozásának, a kutatások eredményeként kialakuló történészi vélemények közlésének. A társadalomtudományi szférában eltöltött évtizedeim meggyőztek arról, hogy a történészi tevékenység legfőbb követelménye az ismertté váló tények minél pontosabb megfogalmazása. Pontosan megfogalmazott tényekkel lehet segíteni a társadalmi tudatot a jelenés a jövő értelmezésében.

Szabó Péter szövegének egy helyén (számba véve a személyi veszteségeket) a következőt írja: „A hősi halottak, eltűntek, hadifogságba esettek és sebesültek konkrét számát ma is homály fedi." A személyi veszteséget tehát e négy csoportra osztja. Véleményem szerint a 2. magyar hadseregnek halott *áldozatai*, eltűnt *áldozatai*, hadifogságba esett *áldozatai* és sebesült *áldozatai* voltak! A hazánktól közel kétezer kilométerre, halálba, pusztulásba, szenvedésbe vezényelt, idegen földre pusztítani küldött, százezer feletti felnőtt magyar férfit – igazolhatóan – nem hősi feladat elvégzésére vezényelték oda. Ők valamennyien *áldozatok* voltak!

Fontos a pontos fogalmazás! Ez az egyik alapvető feltétele annak, hogy politikusok soha többé ne küldhessék a magyar embereket idegen országokba pusztítani és meghalni – hősi ábrándokat hazudva nekik! Szabó Péter – egyébként kitűnő – könyve naplókból, visszaemlékezésekből, egyéb dokumentumokból is közread egy válogatást, a hitelességet erősítendő. *„Körülbelül 300 fő foglyot ejtettem. Bekísérésére erőm nincs – agyonlövettem.* Hárs László százados, a 23/II. zászlóalj parancsnoka. 1943. január 13." *„Rengetegen megfagytak. Volt, aki úgy állva fagyott meg, mert amikor hozzáértünk, akkor esett el. A szeme mindnek nyitva volt, mintha élt volna.* Ágó István, a 7/III. zászlóalj géppuskás századának tizedese január 11-éről."

Áldozatok voltak, egy szörnyű és mocskos háború áldozatai! Nem hősök! Nem hősi halottak!

Dr. Valcsicsák Imre,
Budapest

Röviden 2020 FEBRUÁR

KULTÚRÁK TALÁLKOZÁSA

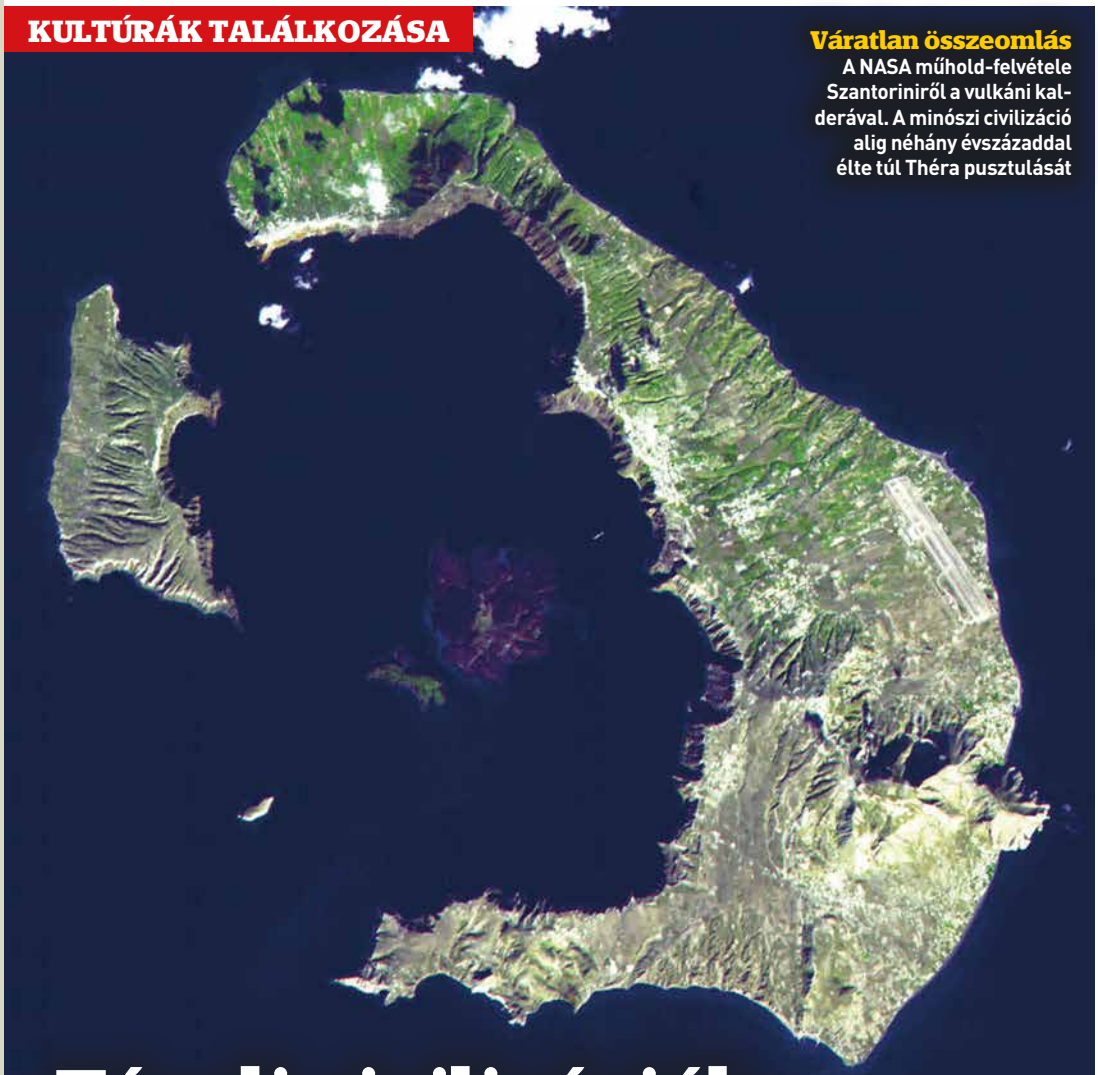

Váratlan összeomlás
A NASA műhold-felvétele Szantoriniről a vulkáni kalderával. A minószi civilizáció alig néhány évszázaddal élte túl Théra pusztulását

Távoli civilizációk kapcsolata a bronzkorban

A minószi civilizáció hanyatlásában döntő szerepet játszó, az ókori Théra szigetén kitörő vulkán és szökőár számos máig megválaszolásra váró kérdést hagyott maga után. Egy új kutatás a szigeten jó állapotban megmaradt falfestmények egy részletéből e civilizáció közel-keleti és dél-ázsiai kapcsolatait bizonyítja, évezredekkel a Selyemút kiépülése előtt

VALAMIKOR az időszámításunk kezdete előtti 17–16. század között hatalmas vulkanikus robbanás rázta meg Théra (ma Szantorini) szigetét, a vulkáni hegy összeomlása után maradt kalderába beözönlött a tengervíz, s a kitörés nem csupán a sziget és rajta Akrotiri település minószi kultúráját semmisítette meg, de a nyomában keletkezett szökőár egészen Kréta szigetéig és az Égei-tenger partvidékéig elhatolt, óriási károkat okozva. A 6-os vagy 7-es erősségű vulkáni robbanás az emberi történelem egyik legpusztítóbb vulkanikus eseménye volt. A kevés közül az egyik „kedvező”, a mai tudományos kutatásokat is segítő következménye az volt, hogy a vulkáni hamu és habkő alá temetett Akrotiriben – „a bronzkori Pompeiiben” – évezredeken át jó minőségben konzerválódtak azok a csodálatos falfestmények, amelyek nem csupán az ott élők, de az egész minószi civilizáció mindennapjaiba és világszemléletébe is bepillantást nyújtanak. A társadalmi elit mellett a szélesebb rétegek számára is hozzáférhető falfestményeket élénk és változatos színekkel – vörössel, sárgával, feketével, kékkel, lilával, fehérrel – mázolták fel mintegy 3500 éve. Az élőlényeken, tengeri látképeken kívül geometriai és absztrakt formákat, vallási ceremóniákat és hétköznapi tevékenységeket bemutató, olykor mind a négy falra kiterjedő freskók kimeríthetetlen forrást nyújtanak a bronzkori minószi tárgyi kultúráról, divatról, hajviseletről, fegyverekről és páncélzatról, építészetről, kézműiparról, tájakról.

WIKIMEDIA / NASA

E festményeket már régóta ismeri a közvélemény, hiszen 1967 és 1974 között tárták fel, és azóta behatóan elemezték az égei-tengeri művészet, kultúra szakértői, sőt a történészek, régészek és művészettörténészek mellett a társadalomkutatók, a zoológusok és a kémikusok is sokat profitáltak a lenyűgöző leletegyüttesből. Arra azonban kevesen gondoltak eddig, hogy könnyebben juthatnának új eredményre erőforrásaik összeadásával, ebben a tekintetben is jelentős előrelépés egy amerikai és brit tudósokból álló kutatócsoport felállítása. Első publikációjukban máris korszakos következtetésre jutottak: az Égei-tenger és Dél-Ázsia, vagyis a minószi Théra és a tőle mintegy ötezer kilométerre fekvő Indus-völgyi civilizáció között már a bronzkorban is élénk volt a kapcsolat, amelyet egy különös állatfaj jelenléte bizonyít.

Az akrotiri épületkomplexum 6. szobájának északi falán feltárt majmos freskó

A kutatók a *Primates* című szaklapban tették közzé azt a tanulmányt, amelyben művészettörténészek, régészek, főemlőskutatók és rendszertani illusztrátorok közreműködésével dolgozták fel a néhány különösen sokat eláruló falfestményen megfigyelhető képi információkat.

Az Égei-tenger bronzkori művészetéből (nagyjából i. e. 3200 és 1100 között) jól ismertek a növényekről, állatokról, emberekről készített naturalista ábrázolások, az állatábrázolások közül pedig kiemelkednek a majmokról készítettek. A majmok a legkülönbözőbb szerepkörökben tűnnek fel, vannak köztük vadon élők és szelídítettek, segítőként közreműködők és kultikus szerepűek. Róluk is elmondható, ami a legtöbb állat- és növényfajról: gyakran nélkülözik a különös jegyeket, melyek alapján pontosan beazonosíthatók lennének, talán ez áll amögött, hogy a történészek, művészettörténészek, régészek gyakran a fantázia birodalmának lakóiként vagy legalábbis az ikonográfiai hagyományok lenyomataként tartják ezeket számon.

Az akrotiri épületegyüttes 6. szobájában feltárt freskókon látható majmok azonban mindenképp kivételnek számítanak. Ezen a töredékesen fennmaradt freskón a majmok kutyák elől menekülve másznak fel a sziklákon. Az eltérő tudományterületek művelői a bevett metódussal szakítva közösen próbálták kideríteni, pontosan mit is ábrázolnak a festmények, és ez milyen tágabb kereskedelmi, kulturális kapcsolatokról árulkodik.

A kutatócsoport elsőként az égei-tengeri művészetben fellelhető majomábrázolásokat vetette össze az egyiptomi, közel-keleti, mezopotámiai ábrázolások morfológiai jellemzőivel, ennek érdekében plaketteket, drágakőveseteket, falfestményeket, szobrocskákat tanulmányozott. A legtöbb esetben ezek az ábrák kétértelműek voltak, vagy nem jó minőségben maradtak fenn, egy esetben azonban jelentős felfedezésre jutottak a kutatók. A szoros egyiptomi és égei-tengeri kapcsolatok miatt korántsem meglepő, hogy az egyiptomi művészetben sokszor látható páviánok, így galléros páviánok és Anubisz-páviánok égei-tengeri változatairól vagy ötvözeteiről van szó sok esetben – a történészek által folyton hangoztatott kulturális párhuzamokat ez is alátámasztja.

A 6. szobában látható majmok azonban nem ebbe a kategóriába tartoznak. Alakjuk, testtartásuk, színük ezeknek igen hasonló, nagy valószínűséggel azonos faj tagjai, pofájuk lemurszerű, nagy, sárga szemük, macskaszerű orruk és kerek fülük van, tartásuk és végtagjaik elhelyezkedése alapján az is egyértelmű, hogy a földön közlekedve mind a négy lábukat használják. Megjelenésük alapján a cerkófmajmokra hasonlítanak, ám van egy jellemző, amely minden egyiptomi típustól elválasztja őket: az állatok farka. A cerkófok ez utóbbit egyenesen, a vége felé legörbítve tartják, ám az égei-tengeri falon C vagy S alakban felfelé görbülő, visszahajló majomfarkakat látunk. Az élesen eltérő testtartás taxonómiai szempontból is más következtetést indukál: a hulmánok *(Semnopithecus)* nemébe tartozó majmokról van ugyanis szó.

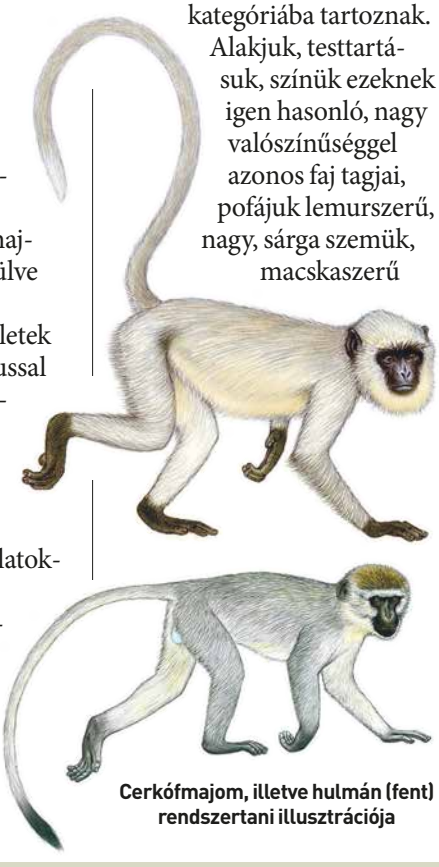

Cerkófmajom, illetve hulmán (fent) rendszertani illusztrációja

Ezek a majmok márpedig sem Egyiptomban, sem a Közel-Keleten nem őshonosak: természetes hazájuk a mai Nepál, Bhután és Észak-India vidéke, beleértve az Indus völgyét. A hulmánok – amelyek az utóbbi két évtizedben számottevő rendszertani „rendteremtésen" mentek keresztül, hiszen korábban csak egyetlen fajukat ismerték el, ma már azonban nyolc fajuk ismeretes – a cerkófoknál nagyobbak, szőrzetük sokféle lehet, az északi típusúak azonban jellegzetesen a fejük felé kunkorítják vissza a farkukat.

Mindez nem jelenti azt, hogy a majmok közvetlenül is eljutottak az Égei-tenger szigeteire, kézenfekvőbb magyarázat volt eddig is az egyiptomi ábrázolási minták átvétele, hiszen az egyiptomi majomfélék valóban sokfelé feltűnnek a helyi ikonográfiában. Az Égei-tenger térsége, az ókori Egyiptom és Mezopotámia közötti kereskedelmi kapcsolatok igen jól dokumentáltak és elfogadottak, már nagyjából az i. e. 3. évezredtől kezdődően, sőt valószínűleg ennél is régebbre nyúlnak vissza. A csereberélt nyersanyagok, tárgyak, motívumok és az írásos emlékek

PRIMATES / THERA AKROTIRI EXCAVATIONS, PRIMATES / JOHN D. NASH

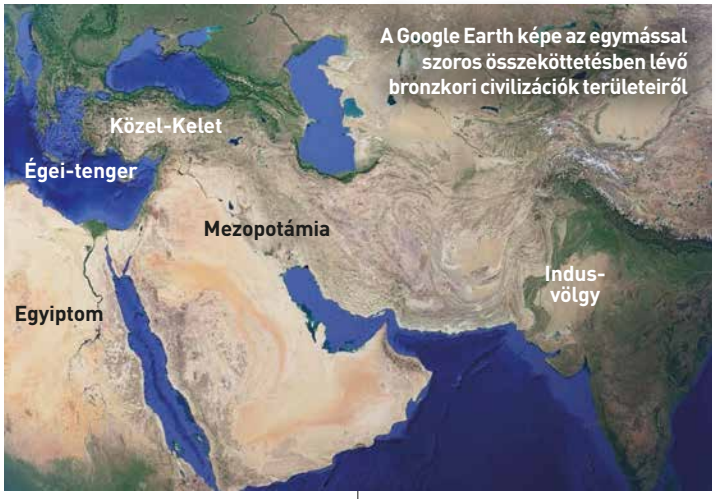

A Google Earth képe az egymással szoros összeköttetésben lévő bronzkori civilizációk területeiről

erős és hosszan tartó kapcsolatokról vallanak, ám a luxuscikkek között a távolabbi keletről származóakat is találhatunk: a lazúrkő, karneol, ón a Zagrosz-hegységtől keletre eső területekről érkezett, a lazúrkő a badakhshani (mai Afganisztán) bányákból egyre messzebb jutott – olyan kereskedelmi útvonalakra utal ez, amelyek jóval megelőzik a mindössze az i. e. 3. századtól kiépülő Selyemutat. De nem csupán a nyersanyagok, árucikkek, hanem a kézműves-technikák, ábrázolási minták is eljutottak Ázsia távolabbi területeiről a Közel-Keletre s azon keresztül az Égei-tengerhez. Az átvett és adaptált motívumok közé tartoznak a majomábrázolások is, amelyek egészen az Indus völgyétől utaztak idáig.

A kapcsolat összetett és közvetett volt, erre utal az a korai bronzkorból származó elefántcsont majomszobor is, amelyet sírleletként a krétai Trapezában találtak. A pecsétnyomóként is használható figura a szigeten szokásos egyéb állatábrázolásokkal ellentétben egyenesen ülő pozícióban foglal helyet – ez és a pecsétnyomó mintázata a Közel-Keleten, Mezopotámiában és a belső-ázsiai Baktriában is előfordul. A szobor alján megfigyelhető minta pedig már 3500 évvel ezelőtt is jelen volt az Indus-völgyi civilizációban s egészen az i. e. 1500-as évekig használták. Szintén ismerünk egy karneol pecsétnyomót a késő bronzkorból Krétáról, amelynek valószínű ikonográfiai eredetét az Indus völgyében érdemes keresni. Ehhez hasonló közel-keleti és mezopotámiai párhuzamok agyagtáblákon maradtak fenn: egyetlen álló férfialak, aki nyakörvvel és pórázzal egy vagy két majmot vezet. Valamilyen előadás szereplői, esetleg egy idomár és állatai ők. A minószi, mezopotámiai és az Indus-völgyi ikonográfiai tradíciók tehát sok ponton illeszkednek.

Figyelemre méltó az akrotiri falfestmények egy másik, a 3. szobából származó darabja is, amely egy ülő istennő előtti áldozat jelenetét rögzíti. E jelenetet mint a minószi és a Kükládokban elterjedt rituálék mintapéldáját idézik gyakran a szakemberek: a balról érkező fiatal nő virágáldozatot helyez el egy kosárban, amelyből egy emberszerű, hatalmas kék majom az ülő istennőnek ad át valamennyit, aki úgyszintén a majom felé nyújtja kezét. Ehhez hasonló kompozíciók Mezopotámiában és a Közel-Keleten is előfordulnak pecsétnyomókon legalább ezer évvel korábbról, néha majmokkal, néha szörnnyel vagy hőssel kiegészítve – könnyen lehet, hogy e motívumok inspirálták a minószi művészeket is.

Ami pedig a 6. szoba falára festett hulmánokat illeti: nem pusztán azt állítják a tudósok, hogy ez a bizonyos fajta majom ábrázolási hagyománya a távolabbi Keletről érkezett, de azt is, hogy a Kükládok festői saját szemükkel is láthatták e majmot. Az állatokat ugyanis meglepő és individuális részletességgel ábrázolták – szemben például az általános majommotívumot használó, a korban bevett egyiptomi eljárással. Vagy helyben, vagy – és ez a jobban elképzelhető lehetőség – külföldön figyelhette meg a majmokat a falfestmények alkotója. E következtetés pedig szoros összefüggésben áll a bronzkori nemzetközi kereskedelem feltételezett mértékével, és arra utal, az Égei-tenger térsége indirekt módon, de kapcsolatban állt az Indus-völgyi – ekkor már hanyatlóban lévő, de még mindig jelentős – civilizációval. Azért indirekt a viszony, mert régészeti leletek nem támasztják alá majmok jelenlétét, igen valószínű ellenben, hogy utazók Mezopotámiában találkozhattak az állattal. Ezzel együtt az ikonográfia a már kitaposott kereskedelmi ösvények vonalát követhette, az Industól Baktrián, Elámon, Mezopotámián és a Közel-Keleten keresztül az Égei-tenger szigeteiig. A messzire nyújtózó s még a tárgyalt kornál is régebbi útvonalakra az Elám fővárosa, Szúza területén kiásott nyersanyagok, kisebb tárgyak és az itteni ikonográfia jelentik a bizonyítékot.

„Mindez azt mutatja, hogy amit később Selyemútnak neveztek, már ekkoriban is működhetett, ha másképp nem, de közvetett módon. Úgy beszélünk minósziakról, egyiptomiakról, az Indus népeiről mint különálló közösségekről. Valójában kölcsönös összeköttetésben álltak egymással" – világít rá a talán legfontosabb eredményre Marie Nicole Pareja kutatásvezető, a Pennsylvaniai Egyetem archeológusa.

Ülő majom szobor a krétai Trapezából. A pecsétnyomó mintái az Indus-völgyből érkeztek Mezopotámián át a minószi településekre

Közel-Keletre és Mezopotámiába a majmok, nem lévén itt otthonosak, írott források szerint keletről, illetve Egyiptomból juthattak el kereskedés révén, az Indus-völggyel fennálló, jól kiépített kapcsolatok miatt e területek tehát közvetítőként szolgálhattak az akkori Kelet és a Nyugat között.

A tanulmányt jegyző szakértői gárda arra is példát mutat, miként lehet az interdiszciplináris kutatásokkal egyszerre több tudományterületet gazdagítani: ezúttal a bronzkori távolsági kereskedelem és kulturális eszmecsere, egyben az ember–főemlős kapcsolatok történeti dimenziói is új elemekkel egészültek ki. ■

PRIMATES

GAZDASÁG

A kapitalizmus kísértete

EGY ÚJ VILÁGREND hódító útját és első hányattatásait kísérhetjük végig a *The Anxious Triumph: A Global History of Capitalism, 1860–1914* (Allen Lane, 2019) című kötetben.

Napjainkban a 2008-as pénzügyi összeomláshoz vezető „hiperglobalizáció" ellenreakciójával küzd a világ. A most a gazdasági nacionalizmus felé forduló Egyesült Államok a háború után éppen általa megteremtett, multilaterális rendet ássa alá a protekcionizmussal és a kereskedelmi háborúval való fenyegetéssel – állapítja meg Martin Daunton gazdaságtörténész, a Cambridge-i Egyetem professor emeritusa. Igen újszerűen, jó ítélőképességről számot adva reflektál erre is a globális kapitalizmus 19. század végi kitörésétől az első világháborúig elvezető történeti áttekintésében Donald Sassoon, a Londoni Egyetem összehasonlító európai történelem professor emeritusa. Az egész glóbuszt bejárja részletes és éleslátó számvetésében, ám a kapitalizmus működése helyett az általa kiváltott politikai és kulturális reakciókra koncentrál. A szocializmus, illetve kommunizmus politikai programjával szemben a kapitalizmusnak „nincs szelleme, politikája és egysége", „sikerének egyetlen feltétele a túlélés, amely az állandó változástól függ". A szerző célja bemutatni az erre a bizonytalanságra adott társadalmi válaszokat a kapitalizmus diadalától és valóban globálissá növekedésének kezdeteitől. A tömeges migrációnak, a nemzetközi tőkeáramlásnak és a kereskedelem árapályának tulajdonítható összefonódások révén a válságnak immár nem lehetett gátat szabni, globális következményekkel is járhatott, erre elsőként az 1870-es években került sor.

A New York-i Singer Building építés közben – a kapitalizmus egyik szimbóluma 1908-ban a világ legmagasabb épülete volt

A könyv legfontosabb motívuma, hogy a kapitalizmusnak szüksége volt az államokra, sokféle rezsimmel járt és jár ma is együtt, s nem szorul rá – miként azt az ún. „washingtoni konszenzus" gazdaságpolitikai receptje a 20. század végén állította – az állam neoliberális visszaszorítására, épp ellenkezőleg. Bár már az első világháború előtt is léteztek népszerű antikapitalista mozgalmak, győzelmét nemigen tagadták – legkevésbé a szocialisták, akik úgy vélték, elkerülhetetlen lépcsőfok az a társadalomfejlődésben. Az aggályokat mérséklendő a kapitalizmus hívei a reformban látták fennmaradásának és sikerének alapját. A dinamikus kapitalizmus kibontakozása kéz a kézben járt a nemzetállamok felemelkedésével, melyek a szociális háló biztosítására adókat vetettek ki, s a gazdasági sikert szolgáló intézményeket hoztak létre. Veszélyt jelentett azonban a nemzetállamok hajlama a destruktív nacionalizmusra: ez történt az első világháború és az 1930-as évek öndicsőítő, a többi államot legatyásító gazdaságpolitikája idején.

A globalizáció előző korszakának felelevenítésével Sassoon könyve az új egyensúly elérésére hivatott nemzetközi intézmények fontosságát hangsúlyozza – épp ezt az egyensúlyt fenyegeti mostanság az újjáéledő nacionalizmus. H

HÍRSZERZÉS

Még a falnak is füle van

TALÁN SEJTETTÉK, talán naivan tudomást sem vettek róla, a hadifoglyokat éjjel-nappal lehallgatták. A magas rangú német katonák olykor fontos információkat kotyogtak ki.

Be kellene tiltani a könyvcímeket, amelyek azt állítják, a második világháború „legnagyobb" valamilyen eseményéről, műveletéről rántják le a leplet – írja Michael Goodman, a King's College London hírszerzéssel és nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó professzora egy új könyvről szóló recenziójában. Helen Fry *The Walls Have Ears: The Greatest Intelligence Operation of World War II* (Yale, 2019) című munkáját olvasva azonban a szerzőről a kiadóra terelődik a gyanú, mivel a tartalom szerényebb, mint amit az alcím ígér; messze nem „a második világháború legnagyobb hírszerzési akciójáról", hanem valami sokkal érdekesebbről szól.

A szaktörténész dicséretére legyen mondva, kiemelkedően eredeti és olvasmányos módon ad számot a brit hírszerzés a német hadifoglyokra irányuló lehallgatási műveleteiről. Már a háború legelső napjaiban felmerült, hogy titokban belehallgatnak az elfogott német közkatonák és magas rangú tisztek beszélgetéseibe. Elsőként a londoni Towerben, majd egyre több helyszínen, köztük a Trent Park rekvirált főúri kastélyában is bevezették. Fry az ötlettől a megvalósításig kíséri végig a történetet, és kifejti, milyen a haditengerészeti műveletekre, új fegyverek kifejlesztésére, valamint megdöbbentően őszinte, háborús bűnökről, koncentrációs táborokról szóló beszélgetések kihallgatására vonatkozó hírszerzési hozadéka volt az akcióknak. A kihallgatottak sztorijai mellett impozánsak a kihallgatókról szólóak is, amelyek olykor nem nélkülözik az iróniát, hiszen a nácik beszélgetéseit emigráns zsidók is fordították. A könyv vezérfonala egy hírszerző tiszt, Thomas Kendrick ezredes, a művelet ötletgazdájának története, ily módon az ő életrajzaként is olvashatjuk a kötetet.

A legfontosabb kérdés az, valójában milyen hasznot hajtottak ezek az erőfeszítések? Változtattak egyáltalán valamin az összegyűjtött információk? A szerző óvatos választ ad erre, nem tesz hangzatos kijelentéseket, visszafogottan csak annyit állít, túl keveset tudunk ahhoz, hogy levonjuk a következtetést. „Legnagyobb hírszerzési akciót" ugyan nem dokumentál, mégis jelentős könyvről van szó, amely a második világháború tudományos igényű feldolgozásához értékes adalékokkal szolgál. H

GETTY IMAGES

TALLÓZÓ

Út a rendszerváltásig

A *KORUNK* KOLOZSVÁRI FOLYÓIRAT 2019. évi utolsó, 12. számában a kelet- és közép-európai rendszerváltásoknak szentel összeállítást. *Romsics Ignác* a változások külpolitikai hátterét, az amerikai és szovjet fejleményeket elemzi, *Tischler János* pedig az 1980-as évek lengyelországi eseményeit vizsgálja.

Az Európa keleti, délkeleti részén kialakult szovjet hegemóniát az Amerikai Egyesült Államok hivatalosan soha nem ismerte el legitimnek. Újabb és újabb külpolitikai irányvonalak követték egymást e helyzet kezelésére – mutat rá *Romsics Ignác* akadémikus, az egri Eszterházy Károly Egyetem professzora –, az 1947-ben meghirdetett *containment* (feltartóztatás) politikáját az 1950-es évek első felében a *rollback* (visszagöngyölítés) váltotta fel, majd következett az 1960-as években a *peaceful engagement* (békés kötelezettségvállalás), a *bridge-building* (hídépítés), a *differentiation* (megkülönböztetés), majd a *détente* (enyhülés). Ez utóbbi a „rab nemzetek" korábban hangoztatott „felszabadításától" való lemondást, egyben az államközi kapcsolatok szelektív elmélyítését jelentette, s Nixon elnöksége, Kissinger nemzetbiztonsági tanácsadósága idején, az 1970-es évek első felében jutott tetőpontra. Látványosan javultak az amerikai–román kapcsolatok az 1968-as csehszlovákiai román be nem avatkozás okán, Nixon és Ceaușescu kölcsönösen, több alkalommal látogatást tettek egymásnál. A második számú kedvezményezett Lengyelország volt, Magyarországgal a kapcsolatok Mindszenty bíborosnak az amerikai követségről való 1971-es távozása után javultak valamelyest. A *détente* 1974 után, Gerald Ford elnökségével is folytatódott, majd a megengedő külpolitika Carter alatt (1977–1981) kezdett megváltozni, a Szovjetunió kelet-európai hadászati telepítései és harmadik világbeli térnyerése, az 1979-es afganisztáni invázió nyomán, ebben Carter mellett Brzezinski játszotta a főszerepet. A kommunista felsővezetés mellett a „lojális ellenzékkel", értelmiségiekkel, egyházi vezetőkkel is kapcsolatot kerestek az amerikaiak, s komolyabban vették a helsinki megállapodás emberjogi dimenzióit. Az 1980-as évek fordulóján a fegyverkezési versenyben is új szakasz indult, Reagan alatt (1980–1989) erősödött a szovjet táborral szembeni emberjogi offenzíva és minőségi fegyverkezés, a kommunizmus elleni „keresztes háború" részeként a kelet-európai ellenzéki csoportokat is támogatták, a cél a Szovjetunió hadiipari és gazdasági térdre kényszerítése volt.

Cikkében az akadémikus részletesen számba veszi a szovjet gazdasági fejlődést és az amerikai lépésekre adott válaszokat is, és arra a konklúzióra jut, hogy a problémákkal való nyílt szembenézés 1985 márciusáig, Gorbacsov felemelkedéséig váratott magára. Az ő célja a nemzetközi feszültség enyhítése és a szovjet gazdaság tehermentesítése volt, sokáig azzal az illúzióval, hogy a rendszer alapjai megmenthetők. A diplomáciai erőfeszítések és a legfelsőbb szintű találkozók, majd a fegyverzetcsökkentési megállapodások Reagan stratégiai győzelmét hozták, ezzel párhuzamosan belső reformok is elindultak a Szovjetunióban, eleinte a gazdaság dinamizálása *(uszkorenyije)* jelszóval. A tabuk fokozatos ledőlése nyomán kikerültek Gorbacsov irányítása alól az események, így a kezdeti tervekkel szemben a *peresztrojka* része lett a demokratizálás is. Romsics a fokozatos politikai változások és a kelet-európai államokra gyakorolt hatásuk végigkísérésével bemutatja, miként tett le a szovjet pártvezetés végleg a Brezsnyev-doktrína alkalmazásáról, és tért át legkésőbb 1989-re az alávetett államok önálló kibontakozásának elvére.

A kommunista felsővezetés mellett a „lojális ellenzékkel", értelmiségiekkel, egyházi vezetőkkel is kapcsolatot kerestek az amerikaiak, s komolyabban vették a helsinki megállapodás emberjogi dimenzióit

Gorbacsov hatalomra kerülése, a Szovjetunió totális katonai, gazdasági csődje és az amerikai külpolitika mind kellettek ahhoz, hogy a kommunista rendszerek összeomoljanak Kelet-Európában, így Budapesten és Varsóban is. Jaruzelski tábornok 1981 végén, a hadiállapot bevezetésével csak elnapolta a rendszer válságát, az erőtlen és bátortalan korrekciós kísérletek nem javítottak a gazdaságon, és a 40 ezer állambiztonsági sem tudta útját állni a független szakszervezetekkel életre kelő társadalmi igényeknek, állapítja meg *Tischler* János történész, a Varsói Magyar Kulturális Intézet igazgatója. A Lengyel Egyesült Munkáspárt a katolikus egyházat is megpróbálta felhasználni, hogy előnyösebb képet alakítson ki magáról, e próbálkozása azonban balul sült el, az emberek passzívak és bizalmatlanok maradtak a hatalommal szemben, amely a Szolidaritás határozott elzárkózása miatt kerülő úton, népszavazással akart utat találni a társadalomhoz. 1987 novemberében viszont a párt nem érte el célját, 1988 augusztusában ismét sztrájkok törtek ki, a kormány megbukott, az új kormány pedig elrendelte a Gdański Hajógyár bezárását. Eközben kísérletek történtek az ellenzékkel való párbeszéd megkezdésére, amelynek a hatalom megosztási kísérlete ellenére Lech Wałęsa lett a főszereplője.

Az 1989 februárjában megkezdődő, a televízió által is közvetített kerekasztal-tárgyalásokon elért megállapodás szerint ismét legális lett a Szolidaritás, létrehozták a Szenátust és az elnöki intézményt, és félig demokratikus választást tartottak júniusban. A köztársasági elnök Jaruzelski lett. Teljesen szabad elnöki és Szejm-választásokra csak 1990, illetve 1991 őszén került sor Lengyelországban, az állampárt 1990 elején oszlatta fel önmagát, ekkor alakították meg az utódpártot is. ■

RÓMAI BIRODALOM

Ókori szövegek a világhálón

TÖBB EZER RÓMAI KORI SZÖVEG került fel a világhálóra egy szabadon hozzáférhető gyűjteményben. A „britanniai római írások online” nevet viselő, folyamatosan bővített honlap *(romaninscriptionsofbritain.org)* csaknem négyezer, a szigetországban megtalált írást tesz közzé.

Az online adatbázis egyebek mellett a Vindolanda római erődben talált 773 írótábla anyagát is szabadon elérhetővé teszi

Az eredeti tárgyakról, épületekről is illusztrációval szolgáló weblap jelentősebb forrásai közé tartoznak az ún. Bloomberg-írótáblák, amelyek a Bloomberg Media Group londoni székházának építésekor kerültek elő a 2010-es évek első felében. A többségükben az 1. század második felében keletkezett írótáblák sajátos bepillantást engednek a város életébe, az egyiken például a következő címzés szerepel: „Londinio Mogontio” („Londonban, Mogontiusnak”) – ez a későbbi főváros említésének egyik legkorábbi példája.

A honlapon megtalálható továbbá a northumberlandi Vindolanda római erőd területén az 1970-es években felszínre hozott, 773 szövegből álló gyűjtemény, köztük a katonai tábor parancsnokának feleségéhez címzett születésnapi meghívó. Mindezeken kívül több ezer, különféle építményeken talált felirat is felkerült a világhálóra.

A kereshető adatbázist a Nottinghami Egyetem LatinNow kutatócsoportja gondozza Scott Vanderbilt vezetésével. A csoport egyik tagja, Alex Mullen klasszikafilológus szerint mindez lehetővé teszi, hogy egyetlen kattintással megtudjuk, hol és mit állítanak ki közülük a brit múzeumok. „A római kori Britanniáról talán nem maradt fenn annyi írásos emlék, mint más római provinciákról, ám a szisztematikus gyűjtés és közzététel révén ez a nyilvántartás felülmúlhatatlan – állítja a Nottinghami Egyetem docense. – A fantasztikus forráscsoport egy helyen teszi elérhetővé az összes szöveget, képet és régészeti kontextusukat mindazok számára, akik az ókori Britanniát kutatják, illetve érdeklődnek a téma iránt.” H

ALAMY/PA PHOTOS/HEVER CASTLE/AIR MARIA/ENVER HIRSCH-WIEN MUSEUM

MÉG RÖVIDEBBEN

Történelmi kishírek a nagyvilágból

A fife-i Torryburnben 1704-ben egy szikladarab alá temetett Lilias Adie modern arcrekonstrukciója

Térkép a skót boszorkányüldözésről

Az Edinburghi Egyetem különleges térképet tett közzé Skóciáról, amelyen 3141 feltételezett „boszorkány” lakóhelye is megtalálható. A *witches.is.ed.ac.uk* webcímen felkereshető térkép az 1563 és 1763 közötti skóciai boszorkányüldözést vizsgáló kutatás anyagát használta fel. Ezzel egy időben a torryburni lakosok – e településen halt meg Lilias Adie, miközben a perére várt a börtönben – nemet mondtak arra a kezdeményezésre, hogy világítótornyot emeljenek a boszorkánysággal megvádoltak emlékére.

Előkerült a haiti királyné végakarata

A brit Országos Levéltárban fedezték fel a 19. századi karibi királyné végakaratát. A Közép-lancashire-i Egyetem kutatója, Nicole Willson által fellelt dokumentum új megvilágításba helyezi Marie-Louise Coidavid sorsát. A rabszolgából lett észak-haiti államfő, majd király Henri Cristophe (I. Henrik) 1820-as bukását és öngyilkosságát követően özvegye Itáliában telepedett le, ahol rendezett körülmények között élt. Eredeti végrendelete elveszett, angol fordítása azonban mindmáig fennmaradt.

Marie-Louise Coidavid mellszobra. Férje 1811-ben lett a kettévált Haiti északi felének királya

Az újságkivágásokból, rajzokból álló vázlatkönyv jobb felső sarkában látható a szélirányt is feltüntető rajz

Nelson saját kezű vázlata

Egy régi vázlatkönyvben vették észre azt a rajzot, amelyet Horatio Nelson angol altengernagy saját kezűleg készített a trafalgari csata előtt, és amely bemutatja tervét az egyesített francia–spanyol flotta legyőzésére. A vázlatot pár héttel az 1805. október 21-én lezajlott összecsapás előtt, szeptember 5-én készítette, és jól kivehető rajta, hogy három részre akarja osztani flottáját, hogy szétzúzza a Cádiz kikötőjéből kitörő ellenséges flotta sorait. A könyvet az 1830-as években készítették.

Kiállítanak egy alig ismert III. Richárd-portrét

Első alkalommal láthatja a nyilvánosság III. Richárd egyik 16. század végi portréját. A magángyűjteményből megvásárolt festményt az angliai Kentben lévő Hever várának – Boleyn Anna gyermekkori otthonának – galériájában állítják ki. Bár több mint egy évszázaddal III. Richárd 1485-ös halála után készült, szakértők szerint egy a királyról még életében festett, azóta elveszett festmény szolgált a mintájaként.

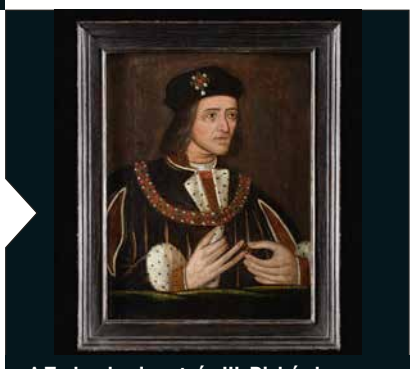

A Tudor-kori portrén III. Richárd egy gyűrűvel játszadozik, ami talán az intrikus természetére való utalás

MÚZEUM

Írók és bútoraik

KARCSÚ LÁBÚ, ÍVELT HÁTÚ SZÉK, vagy süppedős, puha fotel, robosztus, sokfiókos íróasztal, megkopott könyvespolc. Miért érdekesek mindezek számunkra? Mert segítségükkel a Petőfi Irodalmi Múzeum „Magukra maradt bútorok” című kiállításában híres magyar írók életébe, magánszférájába, alkotói közegébe kapunk bepillantási lehetőséget. A 2020. március 1-ig látogatható tárlat a múzeum relikviatárában található írók és múzsáik hagyatékából válogat.

A kiállítás fogadórészében három emelet magasan székek sorakoznak. Mindegyik külön egyéniség, mint egykori tulajdonosaik. Használtak, kopottak, tele emlékekkel, kisebb-nagyobb sérülésekkel. Birtoklóikra csak a digitális kartonok „átlapozása” során derül fény. Az általunk ismert irodalmi szövegek stílusa, jellegzetességei alapján vajon ráismerünk, ráismerhetünk az írók tárgyi világára? „A bútorok életrajzokat hívnak elő, kérdéseket vetnek fel, szövegeket mozgatnak, megidézik hajdani tulajdonosuk személyét. Minden egyes karcolás, sérülés, a használat nyoma emlékeket ébreszt, történeteket rajzol maga köré. A tárgy tovább él, és velük együtt minden egyes íróasztalon megőrzött tintafoltban, repedésben, a székek karfájának kopásán, a fotelek süppedéseiben ott vannak egykori használóik: maguk az írók is” – fejti ki Zeke Zsuzsanna muzeológus.

A tárlat hívogató nagy tereiben a tárgyak kilépnek a névtelenségből, főszereplőkké válnak. Előttük-mögöttük korabeli fényképen, festményen egykori tulajdonosaikkal láthatóak, irodalmi művek, naplórészletek idézik meg hajdani szerepüket, a hozzájuk fűződő, olykor bensőséges kötődéseiket. Némely tárgy már önmagában is szemet gyönyörködtető darab. Érdemes szemügyre venni például Kölcsey Ferenc bőrborítású, nyomott mintás füles karosszékét, vagy Móricz Zsigmond népi közegből kiemelt, festett háttámlájú gondolkodószékét. Nemes Nagy Ágnes hajlított lábú, felépítményes, zöld filcbetétes íróasztala női finomságról tanúskodik, míg Nagy László saját cseresznyefából, szegek nélkül, maga által készített széke mestermunka. Ottlik Géza sokat használt kártyaasztala „bohém” életmódról árulkodik. De találkozhatunk itt a teljesség igénye nélkül Petőfi Sándor, Ady Endre, Szerb Antal, Tamási Áron, Sütő András, Faludy György kedvenc bútoraival, múzsák és szerkesztőségek emblematikus tárgyaival is.

Mándy Iván egyszerre funkcionális és kényelmes ülőalkalmatossága

„Társaknak” tekinthetők-e az eltérő ízlésről is árulkodó székek? Ezt is vizsgálja a Petőfi Irodalmi Múzeum tárlata

A kiállítás egy részletén Nemes Nagy Ágnes (balra) és Babits Mihály (jobbra) láthatók dolgozószobájukban, kedves bútordarabjaikkal

A kiállítás két irányból közelít a bemutatott darabokhoz. Egyrészt eredeti szerepében, közegében vizsgálja a bútorokat, például mit jelentettek egykori használójuknak, tulajdonosuknak? Mit árulnak el az író személyiségéről, jellemzi-e őket egykori otthonuk és azok berendezése? Válhatnak-e társsá az őket körülvevő tárgyak? Számos érdekes dilemma – idézeteken, tárgycsoportokon, képeken keresztül jutunk el a megfejtésig. Másrészt a bútor mint múzeumi tárgy kerül a vizsgálat középpontjába. Eredeti közegüket elhagyva, egy múzeumi gyűjteménybe bekerülve hogyan értelmezhetőek ezek a tárgyak? Hogyan kerültek a múzeumba, és miért fontosak ezek számunkra? Lehet-e kultusztárgy egy bútor? Többet ér-e, ha híres ember ült benne? Szabad-e és milyen mértékben restaurálni ezeket a relikviákat? A „Magukra maradt bútorok” az ezekre adható válaszok között is eligazít. ■ *Erdei T. Lilla*

GÁL CSABA / PETŐFI IRODALMI MÚZEUM

VÉLEMÉNY

Emlékmű az áldozatokról

„A TÖRTÉNELMET nem ölelhetjük magunkhoz”, mondta nemrégiben David Cannadine, a Princetoni és Oxfordi Egyetem világhírű professzora. A megvilágosodás mellett szórakoztató célból, élvezettel is olvasunk történelemről, ám az sok minden, csak nem puha takaró. Egyebek mellett ez jutott eszembe, amikor 2019-ben Lonnie Bunch történészt első afroamerikaiként nevezték ki a washingtoni oktatási, kutatási és múzeumegyüttes, a Smithsonian Intézet élére. A Smithsonianhoz tartozó, 2003-ban alapított és 2016-ban megnyitott Nemzeti Afroamerikai Történelmi és Kulturális Múzeum alapító elnöke szerint ez az intézmény nem arról szól, „amire az emberek emlékezni akarnak, hanem amire emlékezniük kell” .

Az Egyesült Államokban a rabszolgaság a nemzeti narratíva középpontjában áll, mint – így emlegetik – Amerika „eredendő bűne”. A britek könnyebben hagyják figyelmen kívül, mert (többnyire) nem az anyaföldön, hanem az óceán másik oldalán, látótávolságon túl zajlott. Ugyanakkor hozzájárult gazdagodásunkhoz, amint erre Kara Walker 2019 őszén a londoni Tate Modern múzeumban leleplezett, *Fons America* (Amerika szökőkútja) nevű monumentális installációja is emlékezteti a látogatókat.

Idén januártól nevezték ki a szakterület professzorának a brit rabszolgaság szempontjából kulcsfontosságú kikötőváros, Bristol egyetemén Olivette Otele-t, első fekete nőként, aki történészprofesszorrá válhatott egy brit egyetemen. Fordulópont ez a brit oktatásban. Mint Otele rámutatott, a tét az, hogy országunk miként „vizsgálja meg, vesz tudomást és tanítja a rabszolgaság történetét”, ami véleménye szerint az „erősebb és tisztességesebb társadalom” kialakítását segíti. Mint a Windrush-generációval való gyalázatos bánásmód is mutatja, fontos, lelkiismereti kérdésről van itt szó.

Az afrikai rabszolga-kereskedelem a történelem legnagyobb kényszermigrációja, az Újvilágba szállítás során meghaltakon felül 12–13 millió embert érintett, a harmadukat brit hajókon vitték. A szembenézés és a megemlékezés igen hosszú időt vett igénybe: Liverpool kezdte a sort a Tengerészeti Múzeum részeként megnyitott rabszolgaság-múzeummal 1980-ban, majd 1994-ben egy galériával, amely a város szerepét vizsgálta e kereskedelemben. A 2000-es évek elején az érdeklődés és a látogatók száma is annyira megnőtt, hogy döntés született egy külön a rabszolgaság történetének és örökségének szentelt múzeumról.

Az új múzeum 2007. augusztus 23-án, a rabszolga-kereskedelem nemzetközi emléknapján (egyben az 1791-es haiti rabszolgafelkelés kezdőnapjának évfordulóján) nyílt meg, ekkor volt az adásvételt, de nem magát a rabszolgaságot eltörlő brit rabszolga-kereskedelmi törvény bicentenáriuma is. Ugyanebben az évben öltött formát a rabszolgaság áldozatainak régóta emlegetett emlékműve. Az „Emlékmű 2007” szervezet azóta is fáradhatatlanul kampányol a megvalósítás mellett, ám egyik kormány sem támogatta, holott az első világháború, a holokauszt és a srebrenicai mészárlás áldozatainak emlékműveit igen. A Les Johnson szobrász által tervezett emlékmű – pontos nevén „a rabszolgaságba vetett afrikaiak és leszármazottaik emlékezete” – megtekinthető a *memorial2007.org.uk/the-sculpture* webcímen. A londoni Hyde Parkban lévő Rózsakertbe kértek építési engedélyt, ám a négymillió fontos (majdnem 1,6 milliárd forintos) költségből kevesebb mint 100 ezer font (alig 40 millió forint) gyűlt össze. Ha nem sikerül a többit előteremteni, nemsokára lejár az építési engedély, és lőttek a helyszínnek.

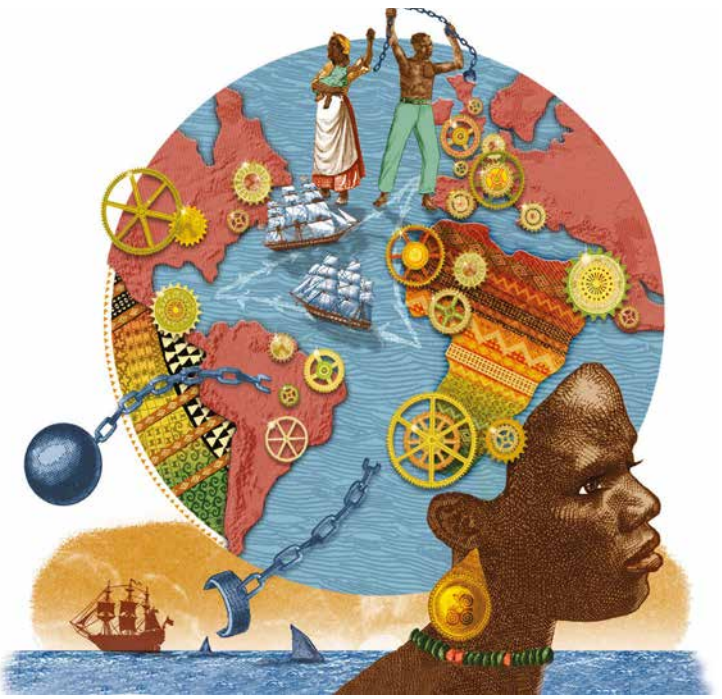

ILLUSZTRÁCIÓ: FEMKE DE JONG

Az említett washingtoni afroamerikai múzeumnál elmondott ragyogó megnyitóbeszédében Barack Obama regnáló amerikai elnök a múzeumot is inspiráló John Hope Franklin történészt idézte: „a jó történelem jó alapot ad a jobb jelenhez és jövőhöz”, majd így folytatta: „a legjobb történelem segít ráébredni a hibáinkra, és fényt vet az emberi lélek legsötétebb zugaira, melyek ellen védekeznünk kell. Igen, a történelem éles szemű megfigyelése kényelmetlen lehet számunkra, és kizökkenthet a bevett narratívákból.”

Jó hallani, amikor egy politikus nyomatékosítja a történelemben rejlő erőt. Ne gondoljuk, hogy mindezt már magunk mögött hagytuk, világszerte százmilliók szenvednek a rabszolgaság egyik vagy másik formájától. Függetlenül a származásuktól, a britek mindegyikén nyomot hagyott a birodalom és a rabszolgaság, s az atlanti rabszolga-kereskedelem örökségét is érezzük, mind pszichésen, mind kulturálisan és anyagilag.

A Hyde Park-i emlékmű, ahogy Lonnie Bunch is mondta, nem arra a történelemre figyelmeztetne minket, amire emlékezni akarunk, hanem amire emlékeznünk kell. H

Michael Wood, a Manchesteri Egyetem professzora, szakterülete a nyilvános történelem